Kultuuripärandi kaitse ja kaitsetus

SIIM RAIE
Muinsuskaitseameti peadirektor

Kultuuripärand on meie rahvuslik rikkus. Muinsuskaitse valdkonna suurim vastuolu Eestis seisneb praegu avaliku huvi – ühise kultuuripärandi säilitamise – ja omaniku huvi tasakaalustamatuses.

Muinsuskaitse valdkond on juba olemuslikult vastuoluline. Muinsuskaitse peab korraga tegelema nii objektiivsete – füüsiliselt ajas ja ruumis eksisteerivate kategooriatega, omandi kasutamise ja käsutamise küsimustega – kui ka subjektiivsete, identiteedi, taju ja väärtushinnangutega. Paljude inimeste otsene kokkupuude valdkonnaga tekitab segadust või ärritust. Samal ajal on kultuuripärand just see, mida me oma väliskülalistele presenteerime pikaajalise tähendusliku olemasolu tõestuseks ning mille üle me enim uhkust tunneme. Kultuuripärandi üks kasutatavaid definitsioone on rahvuslik rikkus ehk siis kõik aineline ja vaimne, mis siin mail, siinse rahva loodud.

Kui kultuurilised on „kõik need ja ainult need tegevused, mis **tähendusi** loovad ja levitavad, kultuurilised on kõik need ja ainult need nähtused, mida on võimalik tõlgendada ja mõista" (Raud 2013), siis võib kultuuripärandit pidada just kõige tähenduslikumaks aegade jooksul loodust. Ehk siis kultuuripärand ei ole ainult see, mida me soovime edasi anda järeltulevatele põlvedele, vaid kõik kultuuriväärtuslik, mis meieni on jõudnud. Tähtis on meeles pidada, et meil ei ole õigust teha revisjoni ja asuda otsustama selle üle, mida tulevased põlved meie arvates „väärivad".

Kultuuripärand on strateegiline ressurss – uusloomingu, identiteedi, kohatunnetuse ja mitmekesisuse allikas. Peame õppima seda senisest paremini kasutama, ja mitte ainult ajaloo tundmise eesmärgil, vaid ka tuleviku väärtuste, samuti majandusliku lisaväärtuse loomiseks.

Kultuuripärand on strateegiline ressurss – uusloomingu, identiteedi, kohatunnetuse ja mitmekesisuse allikas.

KELLE EEST KAITSEME? Kui ütleme muinsuskaitse, tekib kohe küsimus – kaitse mille või kelle eest? Oleks ju ilus mõelda, et see on kaitse unustamise vastu või rahvusliku rikkuse ja identiteedi kaitse. Tegelikult tuleb aga tähenduslikke objekte kaitsta inimese ning tema

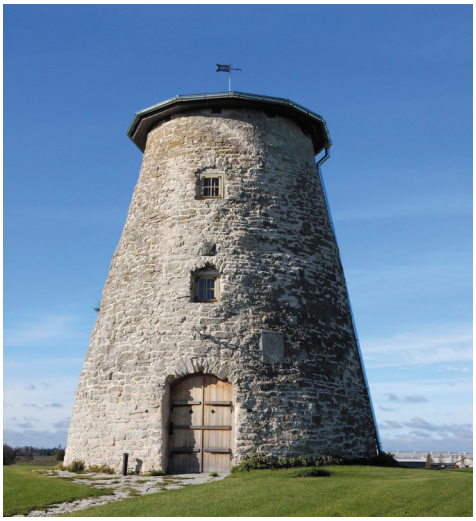

Vao mõisa tuuleveski – 2016. aastal MKA tunnustuse pälvinud restaureerimistöö.
Foto: Kaarel Truu

Muinsuskaitseseadus peaks selgelt väljendama, mida me peame rahvuslikuks rikkuseks ja kuidas seda säilitame.

tegevuse ja ka tegevusetuse eest. Moodsas maailmas peame kahjuks enamasti tegelema inimtekkeliste ja inimsuhetega seotud probleemidega. Loodusjõudude mõju pärandile on tunduvalt väiksem – ajahammas on oma mõjult mitu korda leebem kui inimene. Muinsuskaitse kõige stereotüüpsemad näited – iidsed Kreeka varemed – on meieni jõudnud just seetõttu, et inimtegevus neil keelati.

Kultuuripärand on olemuselt ühine – juba selle ajaline ulatus üle põlvkondade ütleb, et see ei saa kunagi olla üksikisiku oma. Praegune mõisaomanik on mõisahoone suhtes ajutine nähtus, praegune rehemaja omanik pole kindlasti seda ise ehitanud. Tänapäeval tehtavad tööd ja muudatused objektidel tuleb läbi kaaluda enama kui nüüdse omaniku huvi aspektist. Inimkonnale nii omane soov jätta endast märk maha, ei saa vähemalt mälestiste puhul tulla varasemate kihtide hävitamise hinnaga. Vanarahva tarkus – üheksa korda mõõda ja üks kord lõika – on muinsuskaitses igati asjakohane. Aga just omaniku õlule oleme pannud põhilise kohustuse mälestist hooldada ja säilitada. See loob olukorra, kus pärandi eest aktiivne hoolitsemine on väheste kohustus, kuid selle passiivne nautimine on kõikide õigus.

KAS SEADUSEGA ON VÕIMALIK KULTUURI KAITSTA? 2016. aastal möödus 350 aastat sellest, kui Rootsi kuningas Karl XI kehtestas teadaolevalt esimest korda seaduse ajalooliste (kuninga endaga seotud) monumentide kaitseks (vaata seaduse tõlget artikli lisas). Euroopa ajalugu tunneb ka varasemaid seadusi, kuid Eestis kehtinutest on see esimene. 1666. aasta seadus toob ammendava nimekirja sellest, mida neli sajandit tagasi valitsejad väärtuslikuks pidasid ja see on uskumatult tänapäevane lähenemine – omaks ja oluliseks peeti mitte ainult kuninglikku ja rootsi päritolu, vaid kogu selleks ajaks säilinud ajalugu.

Muinsuskaitseseaduse (2015) § 2 määratleb, mida me Eesti Vabariigis väärtuslikuks peame: „**Mälestise mõiste:** Mälestis on riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus, mille tõttu see on käesolevas seaduses sätestatud korras tunnistatud mälestiseks.” Lisaks määratleb kultuuriväärtuslike objektide nomenklatuuri ka kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seadus (2008) ning muuseumiseaduse (2013) alusel

museaalideks arvatu on ilmselgelt samuti kõrge kultuuriväärtusega.

Põhiseaduse preambul ütleb: „Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, /…/ mis **peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade** /…/" (Eesti Vabariigi põhiseadus 2015). Ehk siis tundub, et kõige tähtsama seaduse esimestest lõikudest kuni spetsiifiliste piiriülest kauplemist reguleerivate seadusteni on meil kõik olemas. Miks siis ikkagi mälestiste, eriti ehitismälestiste seisund halveneb?

Enamik seadusi on reaktiivsed – seadusandja püüab tegelikkuses kujunenud või muutunud olukorda tagantjärele reguleerida. Ka muinsuskaitse valdkonnas on teemasid, mis vajavad kas olemasoleva seaduse muutmist või siis täiesti uut. Näiteks mitmed arheoloogiliste leidude ja otsinguvahendiga otsimisega või vahepeal arengu läbi teinud ehitus- ja planeerimisseadusega seotud teemad.

Ennekõike peaks muinsuskaitseseadus aga tegelema proaktiivselt väärtuste defineerimisega – selgelt väljendama, mida me rahvuslikuks rikkuseks peame ja kuidas seda säilitame.

KAS PALJU VÕI VÄHE? Eestis on 26 600 riiklikult kaitstud kultuurimälestist, millest pooled on kunstimälestised ja viiendik, veidi üle 5200, on enim kõneainet pakkuvad ehitismälestised, mis kõigist ehitisregistrisse kantud ehitistest moodustavad vaid 0,7 protsenti. Kui nüüd tagasi tulla selle juurde, et mälestised/kultuuripärand on see tähenduslik osa inimese loodust, siis vähem kui üks protsent tundub vähe.

Eesti ehitismälestistest on enam kui veerand halvas või avariilises seisus.

Kui kõigile tuntud Süürias asuvatest Palmyra varemetest (*sic*!) on esmaste hinnangute järgi ka pärast vaenutegevust 80 protsenti heas korras, siis Eesti ehitismälestistest on enam kui 25 protsenti – veerand – halvas või avariilises seisus. Ainult seadus ja avalikkuse huvi neid kahjuks ei kaitse. Ja seda ajal, mil tunnistame, et me pole ajaloos kunagi nii rikas riik ja rahvas olnud. Vaatame lagunemist vaikivalt pealt ja mõnel on ehk hea meelgi. Selle veerandi mälestiste halval olukorral on omad põhjused. Ehk siis küsimus on prioriteetides – kas peame

Mälestise liik	Arv	Kirjeldus
Arheoloogiamälestised	6655	asulapaigad, kalmed, hiied, laevavrakid jms
Ehitismälestised	5267	hooned, sillad, mõisad, pargid
Ajaloomälestised	1269	monumendid, võidusambad, kalmistud
Kunstimälestised	13 433	kirikuvara, ikoonid, kunstiteosed jms
Tehnikamälestised	50	tööstusseadmed, sõidukid
Muinsuskaitsealad	12	Tallinn, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Haapsalu, Kuressaare, Võru, Lihula, Paide, Rebala
UNESCO maailmapärandi paigad	2	Tallinna vanalinn, Struwe geodeetiline kaar
Kokku	**26 690**	

TABEL 1. Mälestised liigiti

Allikas: Kultuurimälestiste riiklik register

Aruküla mõisakool – 2015. aastal MKA tunnustuse pälvinud restaureerimistöö.

Foto: Martin Siplane

pärandit oluliseks? Praegused probleemid oleme viimase 25 aasta jooksul tekitanud meie ise. Need on enamasti tingitud sellest, et ehitised on hooldamata ja langenud kasutusest välja.

Suurim probleem ja vastuolu muinsuskaitse valdkonnas seisneb avaliku huvi – ühise kultuuripärandi säilitamise – ja omaniku huvi – vara väärtuse kasvu – tasakaalustamatuses. Müüt, et restaureerimine on kallis, peab paika vaid selles osas, et ettevalmistustööd (uuringud, muinsuskaitselised eritingimused, detailne projekteerimine) ning järelevalve ja sellega seotud ajakulu teevad restaureerimise uusehitusest kallimaks. Et traditsioonilised töövõtted või materjalid on kallimad tavaehitusest, ei ole tõsi, kuid on kasulik müüt – kasulik ehitusettevõtetele. Üldisemas plaanis on uusehitiste ja restaureeritava mälestise omavaheline võrdlemine aga mõttetu – nad ei ole tegelikult teineteise alternatiivid. Seda enam, et iga uue ruutmeetri juurdeehitamine ei säästa meid küsimusest, mida teha olemasoleva väärtusliku varaga.

Mälestisi avalikes huvides kaitstes kehtestab riik kitsendused, kuid ei kompenseeri praegu nendega kaasnevaid lisakulusid. Võime püüda omanikke veenda, olla sõbralikud või ka karmid ja ettekirjutavad, kuid fakt on see, et kultuuripärandi ühise nautimise peavad kinni maksma selle vähesed omanikud. Omanikud peavad kandma kulud, hoolimata sellest, et kõik nad ei saa oma vara kasutada majandustegevuseks või ei naudi selle turuväärtuse kasvu määral, mis kompenseeriks vajalikud investeeringud. Vaja on seadust ja toetusi, mis motiveeriks ja annaks riigile võimaluse kompenseerida neid erilisi pingutusi, mis on pärandi

säilimiseks vajalikud. Oleme teinud ettepaneku jagada tulevikus omanikuga mälestiste restaureerimiseks vajalike uuringute ja järelevalve kulusid. See nõuaks praeguste mahtude juures aastas riigilt ligi kaks miljonit eurot lisakulu.

Uus, kavandatav muinsuskaitseseadus peaks lähtuma järgmistest põhimõtetest:

- **Kompenseerida tegevusi, mis teevad restaureerimise tavaehitusest kallimaks:** uuringud ja muinsuskaitseline järelevalve.
- Paindlikkus – mälestise liigi ja juhtumi põhine lähenemine. **Piiranguid nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik**, sh eritingimuste väljastamine riigi poolt.
- Kohustuslik **nõustamisprotsess uuele omanikule** või praegusele omanikule, kui viimastest töödest on möödas 10 aastat.
- Mäluasutuste – **muinsuskaitse ja muuseumite – tegevuse konsolideerimine pärandihoiu** valdkonnas (sh teavitus), parem koordinatsioon.

Peale otseselt ehitiste ja nende omanikega seotud küsimuste vajab lahendamist ka kõige vanema Eesti ajaloo ja arheoloogiaga seonduv. Kohati uskumatuid mõõtmeid võttev n-ö ajaloohuvi, mis viib eriti just künni- ja külviperioodil sadu inimesi põldudele aardeid otsima, on küllap seletatav siiski ka majandusliku huviga. Kultuuriväärtusega leiud ei tohiks olla otsija pidevaks elatusallikaks. Muinsuskaitsjate huvi ei ole kõike maa seest välja võtta – arheoloogilised väärtused säilivad kõige paremini just seal, kus nad praegu on – maa sees.

Kuna oleme läinud juba seda teed, et otsinguvahendiga otsimine on Eestis seadustatud, siis peame suutma üleval pidada ka süsteemi, mis otsijate ja leidudega aktiivselt tegeleb. Et kultuuriväärtusega leiud, mis seaduse kohaselt kuuluvad automaatselt riigile, ka riigi kätte jõuaksid. Seaduse tähenduses tuleb siin tegelda leiupaikade kaitse, otsingulubade ja aruandluse ning järelevalvega.

RIIGI TOETUS. Majandusteooriaid ja poliitilisi ideoloogiaid, mis tegelevad ühise hüve tekkimise ja rahastamisega, on mitu. On neid, kes ütlevad, et riik peaks kompenseerima selle osa ühisest hüvest, mida inimene loob lisaks oma vajaduste rahuldamisele. On neid, kes arvavad, et seda ei peaks kompenseerima, sest iga omanik saab kasu ka ühisest hüvest ning oht üle subsideerida on suur. Kahjuks ei ole harvad sellised juhtumid, kus mälestise omanik, pareerides oma kohustusi restaureerimisel, pakub mälestist riigile müügiks põhjendusega *à la* „kui see teile nii väärtuslik on, ostke ära ja tehke ise, mis te sellega tahate". Neil emotsionaalseil väljaütlemistel pole muidugi suurt sisu, kuid küsimus riigi rollist tööde rahastamisel vajab ikkagi vastamist.

Praegu on Muinsuskaitseametil n-ö kaks rahakotti, millest mälestiste säilimist rahaliselt toetada. Esiteks, riigieelarvelised toetused, mis on mõeldud kõikidele mälestiste omanikele. 2016. aasta vahendite hulk oli 675 000 eurot ja 2015. aastal 650 000 eurot. Ilmselgelt ei jätku sellest summast millegi kordategemiseks. Pigem tingib summa suurus selle, et saab teha vaid kõige hädapärasemat – avariitöid objektidel, kus on tõesti suur oht mälestise hävimisele. 2016. aastal jäi sõelale 97 projekti. Kokku esitati taotlusi 3,13 miljoni euro ulatuses. Eraomanike toetustel on selgelt valdkonda ja ehitustegevust ergutav mõju – iga toetuseuro kohta investeerivad omanikud 1,4 eurot lisaks (Muinsuskaitseametile esitatud

Arheoloogilised väärtused säilivad kõige paremini seal, kus nad praegu on – maa sees.

toetusprojektide aruannete kohaselt). Suurem toetussumma tooks automaatselt kaasa ka suurema sotsiaalmajandusliku mõju nii ehitus-restaureerimissektoris kui ka kõrget kvalifikatsiooni eeldavate töökohtade näol.

Teine toetusskeem on sihitud kitsamale osale kultuuripärandist – pühakodade programm (2013–2018), mis toetab restaureerimisprojekte aastas 660 000 euroga ning lisaks veidi ka kirikutes asuvate kunstiteoste konserveerimiseks. 2016. aastal esitati kokku 150 taotlust summas 3,27 miljonit eurot, millest toetuse said 47 projekti kokku 20 pühakojale. Iga toetuseuro toob kaasa 22 senti lisafinantseeringut ning tuleb nentida, et riigi toeta jääks enamik töid tegemata.

Restaureerimisprotsessi kohustuslikuks alguseks peaks olema kolm tundi konsultatsiooni.

Pühakodade programm on kestnud juba pikemat aega ning üldiselt võib nentida, et kirikute-kabelite seisukord on stabiilselt rahuldav. On neid, mis on väga heas korras ja neid, mis on jätkuvalt avariilised. Kuid üldiselt saab pühakodasid kasutada. Ennustatakse, et lähiajal tekib probleeme kirikuhoonetega, mis langevad aktiivsest kasutusest välja, sest kogudused kuivavad kokku. Kui üldiselt on mälestistele võimalik leida nii uut kasutust kui ka omanikke, siis kanoonilistel põhjustel ja ka nende hoonete füüsiliste omaduste (suurus jms) tõttu on neile uue funktsiooni leidmine piiratud. Võrreldes tavalises, tsiviilkasutuses olevate hoonetega lisandub nende hoonete puhul veel pühaduse kategooria, mis vajab alati delikaatset suhtumist.

Muinsuskaitseameti kaudu riigieelarvest eraldatavatele toetustele lisaks on mälestiste omanikeni jõudnud toetusi ka Riigikogu nn katuserahade ja ELi struktuuritoetuste programmide kaudu. Mitmed hooned ja projektid on saanud toetusi LEADER-programmi, piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programmi või Euroopa Majanduspiirkonna (nn Norra) mõisakoolide toetusprogrammi kaudu. Kahetsusväärne on aga see, et pikaajalistes eurorahade arengukavades ei ole kultuuripärandit eraldi prioriteedina välja toodud ja meie võimalused, võrreldes näiteks Läti ja Leedu kolleegidega, suunata euroraha mälestiste kordategemisse, on sellevõrra piiratumad.

MINU *vs.* MEIE. Rahavajadusega n-ö samas kaalus on hoiakuline vastuolu. Meil on nii kollektiivselt kui ka isiku tasandil kiiresti välja arenenud ja tugev omanikutunnetus. See tuleneb põhiseadusest (omand on püha ja puutumatu), erastamisest ja kajab vastu isegi ettevõtete müügil Skandinaavia investoritele. „Minu oma" on sagedane väljend meie vestlustes. Isegi kirikutegelastega asju ajades võib kuulda „minu kirik, ise tean, mis teen". On ilmne, et mälestise omanikuks ei saada juhuslikult. Mälestistel on oma võlu ja väärtused, miks just neid ostetakse ning ostjal on enamasti peas juba mingi plaan, visioon sellest, kuidas pärand tema isiksust ja elu rikastaks. Tõsiasi, et kellelgi kõrvalt on ka sõnaõigus ja et see keegi on ametnik, kelle nõu ei ole mitte soovituslik, vaid kohustuslik, võibki eneseteadlikumat inimest häirida. Kuna meil veel ei ole n-ö seriaalrestaureerijaid, vaid enamiku kokkupuude piirdub ühe objektiga, on huvide kokkupõrge omaniku ja muinsuskaitse inspektoriga pea alati ennustatav. Selle vastuolu lahendamiseks ei ole vaja uut seadust, pigem tuleb teha iga restaureerimisprotsessi kohustuslikuks alguseks mitte ehitusprojekti esitamine kooskõlastamisele, vaid kolm tundi konsultatsiooni.

Võtmeküsimusteks on hoopis vastastikune usaldus ja eelarve. Et teada saada,

kas kedagi saab usaldada, tuleb teda algatuseks usaldada. Muinsuskaitse inspektorid ja nõunikud puutuvad aastas kokku kümnete mälestiste ja restaureerimistöödega. Unikaalsetele probleemidele ei ole olemas üheseid, universaalseid lahendusi ning iga mälestise puhul tuleb eraldi kaalutleda selle väärtusi ja säilitamise tingimusi. Pikaajaline kogemus annab siiski teatud eelise ning aitab muinsuskaitse ametnikel tulla toime ka seni tundmatute probleemide ja probleemi omanikega. Nimetatud eelarveküsimus on aga tegelikult lihtne palgaküsimus – päev-päevalt kultuuripärandi üle otsuseid tegevate ametnike pädevus ja motivatsioon peab olema tagatud konkurentsivõimelise töötasuga. Sealt edasi saame juba ametkondlike ümberkorralduste ja avalike teenuste disainiga hakkama.

Kolmas suurem probleem on tööde kvaliteet. Lihtne on öelda, et kõiges selles on süüdi muinsuskaitse ise – piirangud on liiga karmid. Aga kui nad ei oleks seda, siis ei oleks neil ka mõtet. Viimane aasta on toonud mitu frustreerivat näidet, kus kaitse all mitte olnud, kuid siiski kultuuriväärtuslik hoone on lammutatud just nimelt lause „aga see ju ei ole mälestis" saatel. Seadusliku piirangu puudumist tõlgendatakse kõikelubatavusega, et ka hävitamine on OK. Kultuuripärandi hävimine on pöördumatu, siiski ei pea kõik väärtuslik olema riikliku kaitse all. Planeerimisseadus võimaldab kohalikul omavalitsusel kaitsta hooneid ning seada tingimusi miljööle ka planeeringutega. Tulles tagasi tööde kvaliteedi juurde – põhjalik eeltöö, uuringud ja korralik, sisuline järelevalve tagavad enamikul puhkudel soovitud tulemuse ning kindlustavad, et mälestise omanikust saab tema uhke omanik. Ehk siis kompenseerides seadusest tulenevaid kitsendusi, tegeleme ka teise juurprobleemi likvideerimisega ja tagaksime tulevikus kvaliteedi.

Kultuuripärand, eriti hooned, peavad vastu ka inimpõlve jagu vaenulikku tegevust või tegevusetust, kuid mitte kaht põlve. Trendi muutmata saab lagunevast veerandist (vt eespool) peatselt pool. Et meie kultuuriväärtuste registrist ei saaks sarnaselt Palmyraga varemete nimekirja, vaid et see oleks tõeline rahvusliku rikkuse kogum, uhkete omanike ja tugeva kohatunnetuse allikas, peame investeerima pärandi arendusse (palun mitte segi ajada kinnisvaraarendusega) ning andma ruumi paindlikumateks kaalutlusotsusteks, mis tasakaalustaksid omanike huve ja võimalusi. Ühise pärandi hoid ei ole mitte riidehoid, kuhu lähed ja riputad oma kuue vastutavale hoiule, vaid pigem nagu lastehoid, kus praegu ühiselt tegutsedes vastutatakse tuleviku eest.

Ühise pärandi hoid on nagu lastehoid, kus ühiselt tegutsedes vastutatakse tuleviku eest.

TEOORIA JA PRAKTIKA. Mitmed autorid peavad muinsuskaitset 21. sajandil retooriliseks distsipliiniks, sotsiaalseks konstruktiks, mis tegeleb identiteedi teemadega. Säilitame ja kaitseme ju ikka seda, mida peame omaks. Ükskõik kas isiklikul, perekondlikul, kogukondlikul, rahvuslikul või regionaalsel tasandil. „Kelle pärand?", ei ole võõras küsimus ka meil. Hinnangu andmine nõukogudeaegsele monumentaalkunstile või 20. sajandi teise poole arhitektuuri kaitsmine on just nüüd laual olevad teemad. Rääkimata sellest, kas mõisaarhitektuur on meie mälestiste nimekirjas üleesindatud või mitte. Kui ligikaudu 5200 ehitismälestisest ligikaudu 2400 on seotud mõisatega (sh 283 peahoonet) ning vaid 28 on rehielamud, siis millist identiteeti see kujundab ja kannab?

Muinsuskaitse on säilitusteadus, mis iga päev tegeleb ühe riigiameti kaudu

Paide kultuurikeskuse algsel kujul hästi säilinud interjöör.

Foto: Muinsuskaitse register

piirangute kehtestamise ja juhtimise praktikaga. Ligemale tuhatkond kooskõlastust ehitusprojektidele, planeeringutele ja muinsuskaitse eritingimustele aastas on kõik kaalutlusotsused, milles need samad väärtused ja printsiibid saavad tegelikuks eluks. Ligi 900 luba töödeks mälestisel näitab enam-vähem seda, kui paljudel mälestistel üldse aktiivses faasis restaureerimis- ja konserveerimistöid tehakse. Nende otsuste kvaliteedist sõltub pärandi säilimine. Muidugi on need otsused subjektiivsed – lähtudes inimesest ja olukorrast. Muinsuskaitsjate ülesanne on igal üksikul juhtumil tagada projekti ja sellega kaasneva arutluse kvaliteet – kõik argumendid, nii muinsuskaitselised kui ka sotsiaalmajanduslikud, peavad olema käsitletud.

Muinsuskaitset nähakse ka modernsuse vastandina või seda välistavana, mis ei saa kuidagi olla tõsi. Arhitekt Rem Koolhaas (2014) on oma essees „Konserveerimine võtab võimust" (*Preservation is overtaking us*) jõudnud elegantse mõttekäigu tulemusel järeldusele, et muinsuskaitse pole muud kui modernsuse sünnitis – valgustusajastu ja tööstusrevolutsiooni kõrvalprodukt. Enne Prantsuse revolutsiooni ei küsinud eriti keegi, kas ja mida säilitada. Esiteks sõltus see isevalitseja otsustest ja teiseks ei olnud ka uus ja loodav nii massiivne. Teine järeldus, milleni Koolhaas jõuab on, et muinsuskaitse kaitseb meid ka nüüdisarhitektuuris vohava keskpärasuse eest. Võttes arvesse, kui üheülbaline on globaalsetel trendidel põhinev uuslooming, tuleb

temaga nõustuda – muinsuskaitse oluline ülesanne on säilitada mitmekesisust ehitatud keskkonnas. Uued lisatavad kihistused, eriti linnalikes kooslustes, peaksid jätma ruumi ka varasematele, et säilitada linna inimlikud mõõtmed ja inimtegevuse parimad näited.

Suur osa muinsuskaitseametnike igapäevatööst on ka praegu uue ja vana, varasema ja parasjagu loodava kokkusobitamine. See on kõrget loomingulisust ja treenitud taju eeldav ülesanne. Püüdlus lepitada eri ajastuid lõppeb tavaliselt mageda tulemusega. Kogu konserveerimisvaldkonna aluspõhimõtteid defineeriv Veneetsia harta (ICOMOS 1964) ütleb selgelt, et kõik uus olgu uus ja vana olgu vana. Restaureerimine peab lõppema seal, kus algab oletus. Nii soosimegi pigem uute ja lisanduste puhul kaasaegset arhitektuurikeelt ning välistame imitatsioone ja kopeerimist. Kuid seegi tekitab aeg-ajalt just kogukondades emotsioone, sest ollakse harjunud ajaloolise keskkonna ilmega. Lisaks keskkonda sobivusele tuleb neis läbirääkimistes ja valikutes alati lähtuda ka sellistest teemadest nagu uue ja vana dialoog, kontrastsus, domineerivus.

Tihti süüdistatakse muinsuskaitset soovis tekitada museaalset olukorda. See on mõlemat valdkonda tundvatele inimestele alati kohatu väide. Mälestise ja museaali põhimõtteline vahe seisnebki selles, et mälestis on kasutuses. Ka ehitised säilivad kõige paremini siis, kui nad on aktiivses kasutuses. Uue funktsiooni leidmine ajaloolistele hoonetele on eraldi nõustamisvaldkond, milles püüame alati osaleda, kui omanik meid sellesse kaasab. Nähes ja nõustades tuhandeid projekte aastas, koguneb siiski märkimisväärne kogemustepagas. Selle kogemustepagasi paremaks rakendamiseks on aga hädasti vaja nüüdisajastatud seadusandlust ning motiveeritud omanikke.

Paide kultuurikeskuse algsel kujul hästi säilinud interjöör.

Foto: Muinsuskaitse register

KASUTATUD KIRJANDUS

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS. RT I, 15.05.2015, 2.

ICOMOS (1964). – International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (the Venice charter 1964). International Council on Monuments and Sites. Venice. – http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (11.11.2016)

KOOLHAAS, R. (2014). Preservation is overtaking us. With a supplement by Jorge Otero-Pailos. Columbia Books on Architecture and the City. (Vt ka – https://www.arch.columbia.edu/books/reader/6-preservation-is-overtaking-us)

KULTUURIMÄLESTISTE RIIKLIK REGISTER. – http://register.muinas.ee/public.php

KULTUURIVÄÄRTUSTE VÄLJAVEO, EKSPORDI JA SISSEVEO SEADUS. RT I 2008,03, 24.

MUINSUSKAITSE SEADUS. RT I, 23.03.2015, 128.

MUUSEUMISEADUS. RT I, 10.07.2013, 1.

RAUD, R. (2013). Mis on kultuur? Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, Eesti Keele Sihtasutus.

LISA. Karl XI 1666. aasta muinsuskaitseseadus: Kongl: Mayst:tz Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter. (1666). – http://www.ukforsk.se/nya/lag1666.pdf. Eesti keelde tõlkinud Ivar Rüütli.

Kongl: Mayst:ts

PLACAT,

Om

Then allmenne och offentlige Tackfetjelse-Dagen/hwilken öfwer hele Swerige och theß underliggande Provincier, Stoor Förstendömet Finland/ sampt Est-Lijff- och Ingermanland/ på nästkommande Nyåhrsdagh/ som är then 1. Januarij 1667. hållas och firas skal.

Tryckt aff Georg Hantsch/ Kongl. Bookt.

KUNINGLIKU MAJESTEEDI PLAKAT JA KÄSK VANADE MÄLESTUSMÄRKIDE JA MUINSUSTE KOHTA. Meie, Karl, Jumala armust rootslaste, gootide ja vendide kuningas ja pärusvürst, Soome suurvürst, Skåne, Eestimaa, Liivimaa, Karjala, Breemeni, Verdeni, Stettin-Pommeri, Kašuubia ja Wendeni hertsog, Rügeni vürst, Ingerimaa ja Wismari isand; samuti ka Reini-äärse Beieri pfalzkrahv, Jülichi, Kleve ja Bergi hertsog, *etc*. teeme teatavaks, et kuna oleme suure pahameelega kuulnud, kuidas mitte ainult iidsete muinsuste, jäänuste ja säilmetega, mida endiste rootsi ja gooti kuningate ning teiste nende suursuguste meeste ja alamate mehistest tegudest on paganlikust ajast saati järele jäänud, [ja] mida varem üle kogu meie riigi, nii suurtes linnustes, kantsides ja kivikangrutes, kui postidel ja teistel ruunikirjadega kividel, kui ka nende haudades ja sugukonnakalmetes, mida üpriski palju alles on olnud, säärase hooletuse ja lubamatu omavoliga ümber käiakse, et neid iga päevaga üha enam ära rikutakse ja hävitatakse; vaid ka mälestusmärgid, mida nii kuningad, kuningannad ja vürstid ning teised suursugused rüütlid ja vaimulikud meie kristlikesse kirikutesse enda auks ja mälestuseks on jätnud, täiesti lagunevad, ja mida teised teadlikult üle võtavad ja rikuvad, mida tuleb palju enam pahaks panna ja mitte lubada, kuna säärased mälestusmärgid tuleb hinnata asjade hulka, mis on nii iseenesest kui seatusest priid ja kaitstud kõige halva kuulsuse ja pühaduseteotuse eest, [ja] teenivad mälestusväärselt ka meie esiisade ja kogu meie riigi surematut kuulsust; peame erilisest hoolitsusest, mida meil oma esiisade, Rootsi kuningate pärast kõige selle vastu õigusega tuleb näidata, samuti selleks, et avalikult väljendada oma rahulolematust, mida me säärase ülal kirjeldatud korralageduse üle tunneme, nii nagu ka selleks, et siit peale kaitsta ja hoida kõiki sääraseid asju edasise lubamatu ümberkäimise eest, õigeks ja vajalikuks käskida kõiki meie ustavaid alamaid, kes sellesse mingil moel puututada võivad, käesolevaga ja meie avaliku plakati jõul, esiteks, et mitte keegi, kes ta ka ei oleks, ei lubaks enesele alates tänasest linnuste, mõisate, kivikindluste, kantside või kivikangrute purustamist või hävitamist, mida veel siin ja seal alles võib olla, kui tühised nende jäänused ka ei oleks, ega ka mingil moel postide või kivide rikkumist, millele võib olla joonistatud mõni ruunikiri, vaid jätaks nad täiesti puutumatult oma õigele vanale kohale, samamoodi kõikide suurte kokkukantud mullaküngaste ja sugukonnakalmetega, kus paljud kuningad ja teised suursugused inimesed on sisse seadnud oma hauad ja puhkepaigad, kuna me kõik säärased vanad mälestusmärgid, mis asuvad kusagil meie ja kroonu maal, [olgu see meie] oma või [talupoegade] maksumaa, mis kas kuuluvad veel meile või on varem kuulunud, ja on nüüd mingil moel ära võetud, kõigest omavolilisest kahjutegemisest, **isegi kui see oleks ainult meie eraomand, täielikult vabastame ja oma kuningliku kaitse alla võtame**; lootes ülejäänus meie ustavatelt alamatelt rüütelkonna ja aadli seas, et kui mõned säärastest muinsustest nende põlisel aadlimaal asuma peaksid, et nad meie tahtmise, asja tähtsuse ja nende endi au kohaselt samamoodi nende säilitamise eest hoolt kannaksid. Siis käsime ka seda, et mitte kellelgi ei kõrgest ega madalast soost, vaimulikul ega ilmalikul, millisest seisusest või ametist ta ka ei oleks, pole õigust ega voli röövida või rüüstata kuninglike, vürstlike või teiste suursuguste inimeste hauakambreid, mida võib kas mahajäetud või veel püstiseisvates kirikutes ja kloostrites alles olla, veel vähem neid omaenda haudadeks muuta, või mingil muul moel nende vanale ja õigele valdusele mingit kahju teha; Kuna me sealjuures tahame, et kõikidele kirikutele ja kloostritele ning nende asjadele, riistadele, kaunistustele seintel ja akendel, maalingutele või kõiksugu sisustusele, mis võib sisaldada midagi mälestusväärset, samamoodi kõigi surnute ja lahkunute

haudadele ja hauakohtadele kirikutes või kirikuaedades tagataks selline hoolitsus, rahu ja kaitse, mis on nende kristlikule seatusele, kombele ja tavale kohane, nii et lõpuks kõik asjad, mis on kas silmaga vaadates nii väikesed või võivad kinnitada või mälestada mõnda ajaloolist tegu, inimest, paika või sugukonda, hoolika tähelepanu ja hoolitsuse alla võetaks ega lubataks kellelgi vähimatki neist rikkuda või hävitada; Ja kui keegi suvatseb selle vastu midagi teha ja meie käsust üle astuda, tahame me, et seesama ei kannaks karistust mitte ainult meie käsu rikkumise ja [nende asjade] isevaldse kahjustamise eest, vaid langeks ka meie kõrge ebasoosingu alla; Ja kui keegi peaks enne seda olema neid asju, mida selles Meie plakatis meelde tuletatakse, kuritarvitanud, rikkunud või neile kahju teinud, käsime me tõsiselt, et kõik säärane tuleb vajalikul moel ja olenemata isikust korda teha ja endisesse olukorda viia. Mistõttu me ei käsi mitte ainult meie Stockholmi ülemasehaldurit, kindralkubernere, kubernere, maapealikke, asehaldureid, bürgermeistreid ja linnade raade, asemikke, nimismehi, neljandiku- ja kuusmehi maal, et nad sellel meie plakatil hoolega ja tõsiselt silma peal hoiaks; vaid ka peapiiskoppi, piiskoppe, superintendente, praoste ja kirikuõpetajaid üle kogu meie riigi, et igaüks oma paigas seda kõigile kuulutaks, ja samuti jälgiks neid asju, mida nende piiskopkondades, praostkondades ja kogudustes leidub ja mis on ülal toodud laadi, millisel eesmärgil käsime ka kõiki, kes neist asjadest midagi teavad, või kelle käes on juhtumisi vanu kirjutisi, raamatuid, kirju, münte või pitsereid, et nad teataksid sellest oma kirikuõpetajatele või meie asemikele, et saaksime nende kaudu sellest teada anda, [ja] hoolitseks ka sellest teatamise eest. Sellest peavad kõik, ja eriti need, kes asja puutuvad, kuulekalt juhinduma. Lisaks lasime me selle [plakati] kinnitada meie kuningliku pitsati ja meie kõrgesti austatud armastatud kalli proua ema, ning teiste Meie ja Meie Riigi eestkostjate ja valitsuse allkirjaga. Antud Stockholmis 28. novembril anno 1666.

Hedewig Eleonora

Sewedh Bååt
Riigidrotsi asemel

Gustaff Baner
Riigimarssali asemel

Gustaf Otto Steenbock
Riigiadmiral

Magnus Gabriel de la Gardie
Riigikantsler

Gustavus Soop
Riigi maksumeistri asemel